

УДК 801:330

Роля мовы ў развіцці эканомікі (да пастаноўкі праблемы)

К.С.УСОВІЧ

Што такое эканоміка і што такое мова ў той ці іншай ступені ведаюць усе людзі — ад першакласніцы да пенсіянера. А вось пра адзінства іх паходжання і цесную ўзаемазалежнасць на практыцы не задумваюцца нават вучоныя філалогіі і эканомікі. Гэтая праблема абсалютна не даследуецца, у сувязі з чым не цалкам, не дастаткова глыбока ўсведамляецца сутнасць мовы і эканомікі, а гэта, у сваю чаргу, не дазваляе максімальна выкарыстоўваць магчымасці эканомікі для развіцця мовы і мову для ўдасканалення эканомікі і кіравання ёю. А менавіта тут крыюцца, бадай, ці не самыя вялікія рэзервы прагрэсу ў самых галоўных галінах чалавечай дзейнасці — сферы вытворчасці матэрыяльных каштоўнасцей і маўленні, якое з'яўляецца самым галоўным тэхнічным узбраеннем чалавечага мозга, кіруючага ўсёй без выключэння дзейнасцю чалавецтва.

У кожнай моўнай праблеме, у вымаўленні або выкарыстанні ў працэсе мыслення кожнага слова відаць эканоміка, яна ляжыць у іх аснове. У той жа час у кожным кроку эканомікі як навукі і як сферы матэрыяльнай вытворчасці прысутнічае мова, яна стаіць не далей чым на трэцім месцы пасля аб'ектыўнай матэрыяльнай рэчаіснасці ў цэлым і яе самага дасканаллага і галоўнага элемента, дзецішча — чалавецтва. Як ужо сцвярджалася іншымі словамі, мова з'яўляецца самым галоўным і дасканалым інструментам з усіх мільёнаў прылад, якімі карыстаецца наша чалавецтва. І наколькі ён вялікі і дасканалы, настолькі малую цікавасць мы праяўляем для яго свядомага ўдасканалення. Працуючы, адпачываючы, радуючыся, перажываючы гора і няшчасці, мы гэтак жа не ўсведамляем ролю мовы ў гэтым, як і ролю паветра ці руху крыві ў нашым арганізме. Не толькі не ўсведамляем, але і не адчуваем, як яны працуюць унутры нас і нашага мозга. Але ж паветра дадзена нам прыродай бясплатна і ў неабмежаванай колькасці, мы самі і наша кроў — таксама дасталіся нам ад прыроды бясплатна, у гатовым выглядзе. У значнай ступені гэта можна сказаць і пра мову і эканоміку. Усё ж апошнія, у адрозненне ад першых, патрабуюць ад нас іх удасканалення і ўзнаўлення ва ўсё большых і большых маштабах.

Гэта і патрабуе ад нас настойлівага і неадкладнага вывучэння праблем сутнасці мовы і эканомікі ў дачыненні адной да другой, іх спецыфікі і агульнасці, узаемазалежнасці і ўзаемаадружэння, шляхоў і спосабаў павелічэння ролі мовы ў развіцці і ўдасканаленні эканомікі і значэння апошняй у развіцці і ўдасканаленні мовы, паколькі апошняя з'яўляецца самым універсальным і шматбачным інструментам у стваральнай дзейнасці чалавецтва.

Агульнавядома, што эканоміка — гэта галоўная сфера чалавечай дзейнасці, якая ляжыць у аснове ўсіх відаў і форм жыццядзейнасці чалавека, з'яўляецца матэрыяльнай вытворчай дзейнасцю, спосабам вытворчасці матэрыяльных каштоўнасцей (3.282). Канкрэтней пад эканомікай разумеецца "сістэма матэрыяльнай вытворчасці і грамадскіх адносін у гэтай сістэме:

1. Сукупнасць вытворчых адносін, якія адпавядаюць дадзенай ступені развіцця прадукцыйных сіл грамадства, пануючы спосаб вытворчасці ў грамадстве.
2. Арганізацыя, структура і стан гаспадарчага жыцця або якой-небудзь гаспадарчай дзейнасці.
3. Навуковая дысцыпліна, што вывучае якую-небудзь галіну (і ўсю ў цэлым сферу матэрыяльнай вытворчасці — **К.У.**) вытворчай, гаспадарчай дзейнасці" [14.770].

Як бачым, для таго, каб зразумець, асабліва школьнікам і студэнтам, што такое эканоміка, патрэбна мова. У першую чаргу, менавіта праз яе мы пазнаём абагулена, у

найпаўнейшым аб'ёме сутнасць той сферы дзейнасці чалавецтва, якая дае нам ежу, вопратку, жыллё, цяпло зімой і холад летам, кнігі, ручкі, паперу, камп'ютэры і г.д.

Як арганізацыя і структура эканоміка функцыянуе дзякуючы мове, якая звязвае, каардынуе функцыянальныя ўзаемаадносіны элементаў гэтай арганізацыі, структуры. Дзякуючы той жа мове і кожны з гэтых элементаў існуе і сам па сабе, інакш бы не было чаго аб'ядноўваць, што каардынаваць. У эканоміцы ж як навуцы роля і значэнне мовы яшчэ большыя і каштоўныя, таму што "навука — гэта асобы від пазнавальнай дзейнасці (у дадзеным выпадку ў сферы матэрыяльнай вытворчасці. — К.У.), накіраваны на выпрацоўку аб'ектыўных, сістэмна-арганізаваных і абгрунтаваных (моўных — К.У.) ведаў пра свет (у дадзеным выпадку пра эканоміку. — К.У.) [13.457]. Вывучэнне эканомікі, якая функцыянуе пры дапамозе мовы, адбываецца ў выніку разумовай дзейнасці вучоных, якая выкарыстоўвае мову як інструмент для іх мозга.

Для працягу даследавання неабходна ўспомніць у агульных рысах сутнасць мовы. Яна з'яўляецца:

1. Сродкам чалавечых зносін і выказвання думкі з уласцівым яму фанетыка-граматычным ладам і лексічным фондам.
2. Сістэмай знакаў, гукаў, сігналаў, якія перадаюць інфармацыю [14.349]. Мову называюць яшчэ такой сістэмай знакаў, у якой адзіна істотным з'яўляецца злучэнне сэнсу і акустычнага вобразу (Ф. дэ Сасюр). Пры дапамозе моўнай сістэмы знакаў у свядомасці людзей у выніку хімічна-псіхічных працэсаў у чалавечым мозгу адлюстроўваецца аб'ектыўная рэчаіснасць, у тым ліку яе часцінка — эканоміка як матэрыяльная вытворчасць людзей і як навука.

Паколькі мова — гэта прадукт чыста чалавечага грамадства, дык роля эканомікі ў функцыянаванні і развіцці мовы праяўляецца ў першую чаргу праз карысць эканомікі для чалавецтва. Яно ў асноўным дзякуючы эканоміцы задавальняе самыя разнастайныя патрэбы жыццядзейнасці, адначасова выкарыстоўваючы ва ўсім гэту мову і пры дапамозе апошняй развіваючы эканоміку. З мэтай больш эфектыўнага выкарыстання мовы чалавецтва з дапамогай тых жа мовы і эканомікі вынаходзіць і ўдасканальвае ўсё новыя і новыя сродкі і прыёмы перадачы мовы на адлегласць і ў часе: пісьмовая мова (павялічыла магчымасці вуснай мовы і мыслення), кнігі, радыё, тэлебачанне, ЭВМ, папера, транспартныя сродкі (чыгунка, водны і паветраны транспарт, аўтамабілі, ракеты).

Чалавецтва, убачыўшы незвычайную карысць мовы і эфектыўнасць навіейшых спосабаў выкарыстання мовы, вынайшаўшы і ўдасканаліўшы мноства сродкаў перадачы мовы, не дадумалася толькі да ўдасканалення самой мовы. Адзіным каштоўным вынаходствам у гэтым плане з'явілася ўвядзенне літаратурнай нормы. І па сённяшні дзень гэта вынаходства існуе ў адзіным родзе. Адзінае, што яно, хоць зноў жа вельмі рэдка і вельмі стыхійна, удасканальваецца шляхам правядзення рэформ графікі, арфаграфіі і літаратурнага вымаўлення. Галоўным штуршком і для гэтага ўдасканалення з'явілася рэалізацыя закона неадпаведнасці магчымасцей мовы патрэбам развіцця грамадства, і ў першую чаргу эканамічнай сферы.

Сутнасць і ролю мовы і эканомікі ў жыцці грамадства, іх узаемазалежнасць і неразрыўнае двудзінства па-новаму і больш поўна, можна прасачыць на ўзнікненні адной і другой.

Як вядома, чалавецтва існуе на зямлі не вечна. Яно ўзнікла толькі праз шмат мільярдаў гадоў пасля ўзнікнення Зямнога шара і эвалюцыі жыцця на ім. Эканоміка і мова, як прадукты чалавечага грамадства, узніклі яшчэ пазней, чым продкі чалавецтва. Сцвярджаецца, што "гісторыя чалавецтва — гэта гісторыя эканомікі" [4.6]. З не меншымі падставамі можна сказаць, што і гісторыя чалавецтва — гэта гісторыя мовы. Абедзве яны ўзніклі і існавалі дзякуючы адна другой пры галоўнай ролі эканомікі.

Існуе, як нам здаецца, адзіна правільная думка, што чалавецтва стала чалавецтвам толькі з таго моманту, калі пачало свядома працаваць, прыдумала штучны працоўны інструмент і прасцейшую мову, калі чалавечы мозг развіўся і ўдасканаліўся да таго, каб даць

магчымасць людзям набыць усе гэтыя атрыбуты, самыя галоўныя і вызначальныя прыкметы чалавецтва. Пастаянны прагрэс чалавецтва ўсё больш яскрава пацвярджае правільнасць тэорыі паходжання мовы, распрацаванай непапулярнымі зараз Марксам і Энгельсам: "Тлумачэнне ўзнікнення мовы з працэсу працы і разам з працай з'яўляецца адзіна правільным" [17.489]. Широкавядомае і пераканаўчае сцвярджэнне гэтага аўтара, што "развіццё працы па неабходнасці садзейнічала больш цеснаму згуртаванню членаў грамадства, паколькі дзякуючы ёй сталі больш частымі выпадкі ўзаемнай падтрымкі, сумеснай дзейнасці, і стала больш зразумелым усведамленне карысці гэтай сумеснай дзейнасці для кожнага асобнага члена. Коротка кажучы, людзі ў працэсе свайго фарміравання прыйшлі да таго, што ў іх з'явілася патрэба штосьці сказаць адзін аднаму. Патрэба стварыла сабе свой орган: неразвітая гартань малпы павольна, але няўхільна пераўтваралася шляхам мадуляцыі для ўсё больш развітай мадуляцыі, а органы рота паступова навучыліся вымаўляць адзін членам раздзельны гук за другім" [17.489].

Менавіта праца з'явілася "тым фактарам, які з самага пачатку стварае неабходнасць адлюстравання прадметаў, удзельнічаючых у якасці прадметаў ці прылад працы, у іх аб'ектыўных адносінах і ўласцівасцях, у іх падабенстве і адрозненні" [11.110].

Ужо для самых прасцейшых аперацый і ў дыялектычным адзінстве з імі патрэбна была і нараджалася прасцейшая мова. З імі разам фарміраваліся і першыя зачаткі мыслення. "Паляванне, збіральніцтва, арыенціроўка на мясцовасці, асваенне скальных сховішчаў, усведамленне хады часу і сезонных рытмаў прыродных працэсаў — усё гэта, несумненна, вельмі раннія дасягненні чалавечай думкі" [1.259–260] і мовы, без якой яна не магла з'явіцца і выканаць такую работу, гэта і першыя віды працы чалавека.

Значэнне мовы відаць нават на перашкодах у даследаванні першабытнага грамадства: шматлікія важнейшыя моманты яго "магчыма, да канца і не будуць вырашаны ніколі. Тлумачыцца гэта наступным: не існуе пісьмовых крыніц, асвятляючых жыццё першабытных людзей — пісьменнасць, як вядома, была створана ўжо ў эпоху класаўтварэння" [4.36].

З таго часу, як з'явілася пісьмовая мова, гісторыя эканомікі і мовы прасочваецца наглядна. У Вавілонскім царстве ў 1897 г. да н.э. быў нават створаны кодэкс (аўтар Хамурапі), які замацаваў многія эканамічныя правілы. Ён стаў "важнейшай гістарычнай крыніцай "для вывучэння грамадскага і гаспадарчага жыцця старажытнаўсходняй дзяржавы" [4.59].

Ужо "краманьёнцы (названы так па рэштках гэтага віду першабытных людзей, знойдзеных у гроте Кро-Маньён у Францыі. -К.У.) сталі першымі істотамі, валодаючымі не проста гукавой, а ўжо членам раздзельнай мовай.

Мова моцна паўплывала на паўсядзённы быт краманьёнцаў, дазволіла дабіцца лепшай арганізацыі працы і ўзаемаразумення. Гэта істотна паскорыла тэмпы развіцця чалавечага грамадства. З гэтага часу хуткасць змен у жыцці будзе пастаянна нарастаць..." [4.41–42].

У самым пачатку чалавецтва сутыкнулася з неабходнасцю працаваць, а праца з'явілася і заказчыкам, і інструментам "вырабу" мовы, якая, у сваю чаргу, стала інструментам чалавека ў працы і жыцці. Сама праца ў дыялектычным адзінстве з мовай, пераплятаючыся, пераходзячы адна ў другую, спарадзілі вытворчасць матэрыяльных даброт, эканоміку як фундамент, на якім стаіць чалавецтва з усёй сваёй "інфраструктурай".

Са старажытных часоў патрэба ў працы задавальняецца шляхам індывідуальнага і грамадскага пераўтварэння прыроды пры дапамозе фізічнай, разумовай і моўнай дзейнасці. Менавіта "праз моўны кантакт з сабе падобнымі чалавек выбірае пэўны напрамак сваёй дзейнасці. Менавіта зносіны людзей у працэсе сумеснага пераўтварэння прыроды сталі магутным рычагом паскарэння развіцця чалавечага грамадства, толькі праз зносіны магло адбыцца раздзяленне працы" [2.20].

Праца — адзін з самых галоўных элементаў эканомікі, працэс, які ўцягвае ў сваю сферу аб'екты працы. Выканаўцам гэтага працэсу з'яўляецца чалавек, народ. Ён выконвае яго пры дапамозе сваёй фізічнай сілы, мозга і мовы. На ўсіх этапах працы, ва ўсіх яе праяўленнях відавочна і схавана, прысутнічае мова. Усё гэта наглядна відаць з самога

эканамічная навука, якія паскараюць і накіроўваюць гэты рост. Асабліва магутнай навука стала ў нашы часы. Паколькі эканоміка – галоўная сфера чалавечай дзейнасці, дык у ёй укараняюцца навуковыя дасягненні выключна ўсіх галін навукі. Гэта адзіная сфера, на якую не мае манаполіі родная навука – эканамічная тэорыя. Тут, бадай, большую ролю іграюць іншыя навукі, напрыклад, фізіка. Дасягненні гэтай навукі ў першую чаргу прадназначаны для эканомікі.

Як ніколі раней "развіццё сучаснай навукі ставіць перад даследчыкамі пытанне аб стварэнні буйных фундаментальных тэорый, якія так неабходны для далейшага руху наперад у самых розных галінах ведаў. Калі даследчыкі не будуць задавальняць гэту патрэбнасць, дык чыста эмпірычныя працы, пагоня за навуковымі вынікамі, незалежна ад іх характару і значэння, могуць захліснуць навуку і стаць нават тормазам яе развіцця" [6.200]. Найбольш абяцаючым напрамкам для выпрацоўкі такіх тэорый з'яўляецца роля мовы, падрабязнае ўсведамленне ў зараджэнні, развіцці і ўдасканаленні ўсіх без выключэння сфер чалавечай дзейнасці: фізікі, хіміі, медыцыны, прамысловасці, сельскай гаспадаркі, прыродазнаўства наогул і г.д. У пытанні ролі мовы ў эканоміцы можна выпрацаваць найважнейшую фундаментальную тэорыю, якая дасць магчымасць яшчэ больш павялічыць незвычайна вялікую ролю мовы ў развіцці эканомікі.

Аўтаматычнае карыстанне мовай рабочымі, ІТР і служачымі, а таксама вучонымі-эканамістамі, з'яўляецца адной з галоўных прычын недаацэнкі яе ролі ў прамысловасці і эканамічнай навуцы, і як вынік – непрыняцце мер для ўдасканалення мовы і ўзмацнення ролі ў эканоміцы, гэтак жа, як і бессвядомае дыханне паветрам і даступнасць яго ў неабмежаванай колькасці не прымушаюць людзей да яго шанавання, разумнага расходвання і тым больш для паляпшэння яго якасці.

У адрозненне ад фізікі ці хіміі ў эканамічнай навуцы роля мовы непараўнальна большая. Фізіка даследуе матэрыяльную прыроду пры дапамозе не толькі мовы, але і шматлікіх тэхнічных прыбораў і прылад. У распараджэнні ж эканамічнай навуцы хоць аб'ект даследавання і матэрыяльная вытворчасць, але інструмент даследавання – пераважна адна мова. Яна "з'яўляецца самым магутным і асноўным інструментам пазнання. Утварэнне, удакладненне і ўзбагачэнне асноўных катэгорый мыслення (паняццяў) адбываецца – як агульнавядома – на аснове мовы... Мова — не толькі інструмент духоўнай пазнавальнай дзейнасці людзей, але таксама адна з важнейшых прылад і практычна любой канкрэтнай дзейнасці, якая сама з'яўляецца моўнай, ці амаль ніколі не абыходзіцца без свайго папярэдняга абмеркавання, без моўнага суправаджэння... [7.138]. З усяго гэтага вынікае, што мова з'яўляецца і галоўным акумулятарам, складам ведаў, куды ўсе пакаленні і народы складаюць здабытыя веды для падростаючага і будучых пакаленняў.

У эканоміцы роля навукі і роля мовы ў апошні рэзак ўзрастаюць у крызісныя перыяды, у эпохі змены эканамічных парадкаў. Гэта асабліва наглядна відаць у наш час, калі эканоміку патрэбна рэфармаваць з сацыялістычна-планавай у капіталістычна-рыначную. Моўныя маніпуляцыі эканамічнай навуцы тут асабліва да месца, таму што гэта больш танны спосаб задумацца, прымерацца, нават і сем разоў, каб потым адзін раз адрэзаць.

Сучасны стан нашай эканомікі навука вызначыла як пераходны, што адпавядае рэчаіснасці. Каб накіраваць эканоміку па правяраным хоць эканамістамі шляху, зараз распрацоўваецца метадалогія. Сутнасць яе найперш выражаецца мовай: метадалогія — гэта: "1. Вучэнне аб навуковым метадзе пазнання і пераўтварэння свету. *Навуковая метадалогія*. 2. Сукупнасць прыёмаў даследавання, якія прымяняюцца ў асобных навуках. *Метадалогія гісторыі*" [14.342].

Ад метадалогіі і мовы зараз у многім залежыць "канцэптуальны ўзровень эканамічнай навукі... Метадалагічныя падыходы вызначаюць зыходную базу фарміравання гіпотэз, тэарэтычных пабудов, шляхоў іх выхаду ў практыку. Важна ўлічваць усе складаныя метадалагічныя канцэпцыі, не выключаючы азначэнняў прадмета палітычнай эканоміі..., светапоглядных і гнэсалагічных аспектаў, логікі пабудовы гіпотэз і фарміравання тэорый,

эканамічных дактрын, праектаў, праграм, сістэм эканамічнай палітыкі, шляхоў іх практычнай рэалізацыі [8.3].

На прыкладзе гэтай цытаты відаць, што мы тут маем справу выключна з мовай, не перашкаджаючы эканоміцы і не ведучы яе па неправераным шляху. Паняцці, пра якія толькі што ішла размова, (моўная фармулёўка метадалогіі), – моўная тэорыя. Сукупнасць метадаў і прыёмаў, абазначаных мовай, гіпотэза, тэарэтычная пабудова, апісанне шляхоў выхаду ў практыку, складаемыя метадалагічных канцэпцый, азначэнні прадмета палітычнай эканоміі, тэарэтыка-пазнавальныя аспекты — усё гэта мова. Практычная дзейнасць тут толькі падразумываецца.

Моўная "распрацоўка адносячыхся да яе (пераходнай эканомікі -**К.У.**) тэарэтычных аспектаў, фарміраванне (моўнае – **К.У.**) эканамічнай (моўнай – **К.У.**) дактрыны і праграм рэфармавання гаспадарчай сістэмы прыдае метадалагічным пытанням (а, значыць, і ролі мовы -**К.У.**) асабліваю значнасць і вастрыню. Без сур'ёзных, навукова (моўна – **К.У.**) абгрунтаваных, усебакова вывераных (псіхічна-моўным спосабам. – **К.У.**) метадалагічных прыёмаў нельга стварыць рэалістычную і эфектыўную канцэпцыю, вызначыць (зноў з дапамогай псіхічна-моўных аперацый у мозгу. – **К.У.**) шляхі, сродкі яе практычнага пераламлення... Праблемы рэфармавання не могуць вырашацца без (моўна-псіхічнай) распрацоўкі (моўна-) навуковай канцэпцыі, без чоткага і пераканаўчага (моўна-лагічнага) абгрунтавання мэтай функцыі, (моўнага) вызначэння сродкаў і метадаў яе рэалізацыі, шляхоў фарміравання эфектыўнага сацыяльна арыентаванага механізма гаспадарання" (8.3).

У мовы зараз ёсць усе магчымасці праявіць свае здольнасці і аказаць паслугу ўсёй краіне, паколькі "стварэнне тэорыі пераходнага перыяду выступае зараз у якасці адной са складаных і актуальных задач эканамічнай навукі. Яна (разам з мовай – **К.У.**) заклікана вызначыць і абгрунтаваць шляхі і сродкі трансфармавання грамадства і эканомікі, усебакова адлюстраваць і якасна ацаніць стварэнне гэтага працэсу. Патрабуецца сфарміраваць прымальны (моўны – **К.У.**) катэгарыяльны апарат, здольны прадставіць карэнныя зрухі ў эканамічнай сістэме і формы іх праяўлення" [8.147].

Як ужо адзначалася, мова дае магчымасць вывучаць назапашаны ў эканоміцы і сфармуляваны ў навуковых працах, напісаных мовай, вопыт і стварае базу "для глыбокага вывучэння пераходнай эканомікі зместу і асноўных праяўленняў трансфармацыйнага працэсу, для распрацоўкі і абгрунтавання рэальных шляхоў і метадаў пераадолення пераходнага крызісу і яго негатывных вынікаў [9.196].

У цэлым "эканамічная тэорыя вывучае найбольш важныя з чалавечых адносін — адносіны і эканамічныя сувязі, якія складваюцца паміж людзьмі ў вытворчасці даброт, неабходных для жыцця і развіцця чалавечага грамадства" [10.21]. Уся цалкам любая эканамічная тэорыя сфармулявана і зафіксавана ў мове, праз якую яна засвойваецца і бярэцца на ўзбраенне кожным жадаючым. Яна гэтыя найбольш важныя чалавечыя адносіны не толькі вывучае і паказвае праз мову, але і праз апошнюю гэтыя адносіны ажыццяўляюцца.

Таму эканамічная тэорыя, на нашу думку, не павінна абмяжоўвацца чыста эканамічным бокам аб'екта свайго даследавання, але ў меру сваёй кампетэнцыі заняцца і праблемай формы свайго існавання — мовы, і як гэтая мова ці як пры яе дапамозе запускаяцца і функцыянуе механізм матэрыяльна-вытворчых адносін знізу даверху, ад самага дробнага аспекта да самага істотнага і магутнага. Больш таго, трэба даследаваць шляхі і спосабы і на аснове гэтага даць на мове практычныя рэкамендацыі па павышэнню прадукцыйнасці працы, эфектыўнасці вытворчасці, паляпшэнню якасці прадукцыі і па іншых эканамічных паказчыках не толькі за кошт прывычных эканамічных, грамадскіх і прыродных фактараў, але і за кошт лепшага, правільнейшага і больш маштабнага выкарыстання мовы. Вядома, што значную дапамогу эканамічнай тэорыі можа тут аказаць мовазнаўства.

Менавіта эканамічная тэорыя павінна паказаць тут прыклад, таму што яна, дзякуючы аб'екту свайго даследавання, з'яўляецца, бадай, у гэтым сэнсе самай важнай галіной навукі, і грамадства атрымае выйгрыш самы большы і ў рашаючай сферы чалавечай дзейнасці — матэрыяльна вытворчай, эканамічнай, якая з'яўляецца, як ужо гаварылася, "вызначальнай

сферай грамадства", вядучым фактарам, умовай і прадпасылкай гістарычнага працэсу", таму што на "аснове эканамічнага жыцця фарміруецца сацыяльная сфера грамадства..." [15.261].

Патрэбна і вывучаючым эканамічную тэорыю і эканоміку максімальна поўна зразумець прачытанае і такім чынам найпаўней выкарыстаць мову ў працэсе вывучэння, таму што "плённасць даследавання любой навуковай праблемы (сфармуляванай у мове. – **К.У.**) у рашаючай ступені залежыць ад выбару асноўных тэарэтычных пастулатаў і стварэння надзейнай канцэпцыі, а таксама адэкватнага аналітычнага інструментарыя. Такі інструментарый павінен уключаць комплекс метадаў, найбольш адпавядаючых вызначэнню асноўнага звязна рэфармуемай эканамічнай сістэмы, а таксама спецыфікі аб'екта даследавання. Без гэтага не ўяўляецца магчымым максімальна правільна вызначыць шляхі эвалюцыйнага пераўтварэння эканомікі, накіравання ў найбольш аптымальныя часовыя рамкі трансфармацыйнага працэсу, што забяспечыць з'ядзенне да мінімуму негатыўных вынікаў і сацыяльна-эканамічныя выдаткаў" [9.195]. Менавіта такой без перабольшвання можа аказацца карысць ад мовы, калі выкарыстаць апошнюю менавіта апісаным толькі што чынам.

Моўныя характарыстыкі-азначэнні тых ці іншых прадметаў, з'яў ці працэсаў "неабходны для таго, каб лепш абмаляваць і, значыць, вылучыць прадмет нашага даследавання... Яны служаць для лепшага разумення з'яў, для таго, каб сачыць за развіццём думкі (моўна-псіхічнага працэсу. – **К.У.**) [2.1.95].

Яшчэ больш канкрэтную і непасрэдную ролю мовы ў эканоміцы можна прасачыць у галоўнай эканамічнай сферы – прамысловасці і яе вядучых галінах – машынабудаванні і цяжкай металургіі.

Як вядома, прамысловасць аддзялілася ад сельскагаспадарчай вытворчасці параўнальна нядаўна, але значна пазней пасля аддзялення жывёлагадоўлі ад земляробства, у выніку ўсё шырэйшага развіцця рамёстваў і раздзялення працы. Канчатковае аддзяленне прамысловасці ад сельскай гаспадаркі адбылося толькі ў XVIII ст.

Паколькі прадпрыемства (аб'яднанне) з'яўляецца цэнтральным звязном у структуры прамысловасці, менавіта на ім мэтазгодней усяго прасачыць і даследаваць практычную карысць і ролю мовы, кожны яе крок у дзейнасці прадпрыемства ў цэлым і кожнага работніка кожнай спецыяльнасці. У якасці ілюстрацыі выкарыстаем адну з апошніх спецыяльных прац [16.3.–460].

Калі б мы звярнуліся да канкрэтнага прадпрыемства, дык нам патрэбна было б яго наведваць і азнаёміцца з яго работай, на што спатрэбілася б некалькі дзён. Пры дапамозе ж падручніка з моўнай інфармацыяй і лагічна-псіхічна-моўнага мыслення мы высветлім прадмет нашага даследавання за дзесятак-другі мінут.

Такім чынам, **арганізацыя прадпрыемства**. Для яго заснавання патрэбна спачатку пры дапамозе мовы, ведаў і вопыту адпаведных людзей распрацаваць яго стратэгію і аформіць у пісьмовых дакументах, знайсці і выбраць партнёраў (хто гэта будзе рабіць, ні на секунду не абыходзіцца без мовы), напісаць тэхніка-эканамічнае абгрунтаванне, падрыхтаваць заснавальніцкія пісьмова-графічныя дакументы, зарэгістраваць (пісьмова ўзаконіць). Яшчэ патрэбна набраць адпаведны штат людзей, якія пры дапамозе мовы падрыхтаваны да выканання (зноў жа пры дапамозе мовы) абавязкаў, многія з якіх таксама моўныя: гаварыць, пісаць, чытаць, слухаць.

Далей мова выкарыстоўваецца ў працэсе развіцця прадпрыемства, павелічэння выпуску і павышэння якасці прадукцыі, у выкарыстанні сучасных форм і метадаў арганізацыі вытворчасці і гаспадарчага кіравання на прадпрыемстве, у правядзенні і афармленні ўсіх відаў планавання, у арганізацыі, планаванні і матывацыі працы, пры ацэнцы фінансавых вынікаў дзейнасці прадпрыемства.

Жыццё, праблемы яго паляпшэння і прадаўжэння настойліва патрабуюць старання і неадкладнага вывучэння ролі мовы, вызначэння шляхоў і спосабаў павелічэння гэтай ролі ва ўсіх названых працэсах.

У развіцці прадпрыемства і павышэнні якасці прадукцыі мова выкарыстоўваецца пры **паляпшэнні якасці і павелічэнні карысці ад сертыфікацыі прадукцыі** (у распрацоўцы, разуменні і выкананні паказчыкаў якасці прадукцыі, у кантролі якасці, кіраванні ёю, стымуляванні павышэння якасці прадукцыі, сертыфікацыі і працы органаў сертыфікацыі), у **планаванні тэхнічнага развіцця прадпрыемства, падрыхтоўцы вытворчасці** (у разуменні зместу НТП, прычын і шляхоў, абумоўліваючых яго паскарэнне, сістэме паказчыкаў НТП, перспектывага і бягучага планавання, планаванні і фінансаванні тэхнічнага пераўзбраення прадпрыемства, арганізацыі і праектаванні новай прадукцыі, змесце і тэхналагічнай падрыхтоўцы вытворчасці і яе арганізацыі, арганізацыйна-эканамічнай падрыхтоўцы і планаванні вытворчасці).

Ва ўдасканаленні **форм і метадаў арганізацыі вытворчасці і гаспадарчага кіравання на прадпрыемстве** мова выкарыстоўваецца для ўкаранення рацыянальных форм і метадаў, арганізацыі вытворчасці і гаспадарчага кіравання на прадпрыемстве (усведамленні, вывучэнні, удасканаленні, арганізацыі і ажыццяўленні асноўнага і дапаможнага вытворчых працэсаў, арганізацыйных тыпаў вытворчасці, метадаў і нарматываў арганізацыі вытворчасці, асаблівасцей арганізацыі вытворчасці ў дапаможных і абслугоўваючых падраздзяленнях), у арганізацыі і правядзенні камерцыйнага і гаспадарчага разліку (усведамленні камерцыйнага і гаспадарчага разліку, арганізацыі гаспадарчага структурных падраздзяленнях прадпрыемства, арэнды і арэнднага падраду).

У **змесце і відах планавання** — у планаванні дзейнасці прадпрыемства (сутнасці і сістэме планавання, бізнес-плане, парадку яго распрацоўкі і ходзе выканання — апісанні, плане маркетынгу, інавацыях, плане вытворчасці, кіраванні персаналам, рызыцы і страхаванні, юрыдычным, фінансавым плане, выдатках вытворчасці), у **вытворчай праграме** (у яе змесце, метадах вымярэння і паказчыках, планаванні вытворчай праграмы прадпрыемства і падраздзяленняў, незавершанай вытворчасці і задзелах, прагназаванні аб'ёму вытворчасці, попыце як прадпасылцы фармавання вытворчай праграмы, аналізе выканання вытворчай праграмы кіравання збыту прадукцыі), у **абгрунтаванні вытворчай праграмы магутнасцямі і матэрыяльнымі рэсурсамі** (паняццях і фактарах, вызначаючых вытворчую магутнасць, разліку вытворчай магутнасці прадпрыемства — у вызначэнні фондаў часу работы абсталявання, вытворчай магутнасці кожнага агрэгата, участка, цэха, усяго прадпрыемства, прапускной здольнасці, утварэнні і выкананні вытворчай праграмы вытворчымі магутнасцямі; удасканаленні метадыкі разліку вытворчай магутнасці, асаблівасцях разліку вытворчай магутнасці і абгрунтаванні вытворчай праграмы малых прадпрыемстваў, вызначэнні патрэбы ў матэрыяльных рэсурсах, паказчыках і шляхах паляпшэння выкарыстання асноўных вытворчых фондаў і абаротных сродкаў — у паказчыках выкарыстання асноўнага і абаротнага капіталаў, выкарыстання магутнасці, — аналізе выкарыстання вытворчых магутнасцей), у **аператыўна-вытворчым планаванні і рэгуляванні работы прадпрыемстваў і аб'яднанняў** (рытмічнасці вытворчасці і метадах яе вызначэння, змесце, задачах і метадах аператыўна-вытворчага планавання, аператыўна-вытворчым планаванні ў масавай, серыйнай і адзінкавай вытворчасці, у аператыўным рэгуляванні вытворчасці і яе арганізацыі, у падсістэме аператыўна-вытворчага планавання ў аўтаматызаванай сістэме кіравання вытворчасцю).

У **арганізацыі, планаванні і матывацыі працы** — арганізацыі і планаванні працы (у змесце і асноўных напрамках навуковай арганізацыі працы — удасканаленні форм раздзялення працы, паляпшэнні арганізацыі і абслугоўвання рабочых месц, рацыяналізацыі прыёмаў і метадаў працы, удасканаленні практыкі матывацыі працы, паляпшэнні падрыхтоўкі і павышэнні кваліфікацыі кадраў, паляпшэнні ўмоў працы, умацаванні дысцыпліны працы, арганізацыі працы кіраўнікоў і спецыялістаў; змяншэнні ўсіх затрат рабочага часу кіраўнікоў, паляпшэнні арганізацыі і рацыянальнага выкарыстання рабочага часу, у асаблівасцях працы кіраўнікоў і спецыялістаў; сутнасці і арганізацыі нарміравання працы, метадах вывучэння затрат рабочага часу, вымярэння і планавання прадукцыйнасці працы — сутнасці, паказчыках і метадах вымярэння прадукцыйнасці працы, планаванні

прадукцыйнасці працы, планаванні колькасці працуючых); у **планаванні фонду заробтнай платы, формах і сістэмах аплаты працы** (у змесце матывацыі працы, метадах актывізацыі чалавечага фактара, метадах планавання фонду заробтнай платы, формах і сістэмах аплаты працы).

Мова выкарыстоўваецца і патрэбна павысіць яе эфектыўнасць у ацэнцы фінансавых вынікаў дзейнасці прадпрыемства – **планаванні выдаткаў вытворчасці, цэн і прыбытку** (у змесце, відах і паказчыках сабекошту, складзе затрат, уключаемых у сабекошт прадукцыі, іх класіфікацыі, калькуляванні сабекошту прадукцыі, работ, паслуг, планаванні сабекошту прадукцыі, цэнаўтварэнні планавання прыбытку, паказчыках рэнтабельнасці), **асноўным і абаротным капітале прадпрыемства** (паняцці і структуры асноўнага капіталу, паказчыках і выкарыстанні асноўных вытворчых фондаў, памяншэнні зносу і амартызацыі асноўных вытворчых фондаў, паняццях, структуры, паказчыках і выкарыстанні асноўнага капіталу), у **эфектыўнасці і працэсе выкарыстання фінансаў прадпрыемства** (разуменні сутнасці і ўдзеле ў выкананні фінансамі сваіх функцый, кіраванні фінансамі, доўгатэрміновым фінансаванні, крэдытаванні гаспадарчай дзейнасці, звяззенні балансу прадпрыемства, фінансавым планаванні, справаздачнасці і аналізе), **інвестыцыйных прадпрыемства** (разуменні паняцця і класіфікацыі інвестыцый, інвестыцыйнай дзейнасці прадпрыемства, эканамічным сэнсе абгрунтавання і самім абгрунтаванні інвестыцый, рэалізацыі асноўных раздзелаў бізнес-плана інвестыцыйнага праекта, яго фінансавым плане, паляпшэнні паказчыкаў фінансавай часткі бізнес-плана, эфектыўнасці і карысці табліц для тэхнічна-эканамічнага абгрунтавання інвестыцыйнага праекта, у формулах для ТЭА, фінансавай ацэнцы і карысці інвестыцыйнага праекта, — экспертызе інвестыцыйнага праекта), у **аўдыце дзейнасці прадпрыемства** (карысці ад разумення сутнасці, задач і стадый аўдыту, планаванні, відах і тэстах аўдытарскіх праверак і справаздач).

Дадзены моўны тэкст дазволіў нам шляхам разумення, усведамлення яго нашым мозгам уявіць усю шматграннасць, структуру і характар дзейнасці прадпрыемства ва ўсім аб'ёме і спецыфіцы, як і сцвярджалася ў пачатку гэтага даследавання. Праўда, тут разгледжаны толькі агульныя пункты прымянення мовы і толькі ў адным, хоць і асноўным звязне матэрыяльнай вытворчасці. А на кожным прамысловым прадпрыемстве кожнай галіны матэрыяльнай вытворчасці ёсць канкрэтная спецыфіка індывідуальнасці прадпрыемства і прыналежнасці да той ці іншай галіны вытворчасці. Патрабуецца яшчэ вывучэнне гэтай праблемы ў размовах і працы жывых работнікаў кожнага прадпрыемства.

Гэтая шматграннасць, дэталізацыя і бесперапыннасць функцыянавання мовы ў сферы матэрыяльнай вытворчасці патрабуе прыцягнення вялікай арміі навуковых даследчыкаў для вывучэння паводзін мовы, ролі і значэння, распрацоўкі рэкамендацый па павышэнню ролі і дзейнасці мовы. Адным з такіх напрамкаў павышэння можна лічыць прафесійную падрыхтоўку. Рабочым, ІТР і служачым, кіраўнікам і навуковым даследчыкам патрэбна прафесійна, умела, ашчадна карыстацца мовай не горш, чым непасрэднымі інструментамі, станкамі, прыборамі, наглядна паказваць ім значэнне правільнага і поўнага карыстання мовай не толькі ў працы, але і ў паўсядзённым жыцці. Моўную падрыхтоўку работнікаў матэрыяльнай сферы мы павінны зрабіць важнейшай часткай прафесійнай адукацыі. Толькі не такую агульнамоўную падрыхтоўку, якая вядзецца на эканамічных факультэтах зараз (фармальную, каротную і неканкрэтную), а прынцыпова новую, больш непасрэдную, прыстасаваную да спецыфікі матэрыяльнай вытворчасці, усіх яе галін і нават асобных прадпрыемстваў і прафесій.

У гэтым пытанні патрэбна выкарыстаць вопыт, накоплены ў вывучэнні і павышэнні ролі мовы ў мастацкай літаратуры пісьменнікамі, літаратуразнаўцамі і моваведамі. Тут мова таксама з'яўляецца толькі інструментам, прыладай, праўда, яшчэ і формай літаратуры.

Пісьменнікі ведаюць, што гэты інструмент трэба адточваць, авалодваць ім у дасканаласці. Гэта адзін з галоўных абавязкаў пісьменнікаў і важнейшае складаемае іх творчасці, іх поспехаў. У адпаведнасці з гэтым усе зацікаўленыя ў дадзеным пытанні творцы

глыбока і ўсебакова, хоць таксама яшчэ не дастаткова, вывучаюць паводзіны і працу мовы ў розных спецыфічных умовах, на ўсіх тэхналагічных пераходах.

Але ж мова для матэрыяльнай вытворчасці мае яшчэ большае значэнне, чым для мастацкай літаратуры. Роўна на столькі, на колькі першая важнейшая для грамадства, чым другая. У выніку даследавання пісьменнікаў, літаратура- і мовазнаўцаў, толькі дзякуючы больш умеламу, актыўнаму і ўсебаковаму выкарыстанню мовы мастацкая літаратура істотна ўдасканальвае свае мастацкія якасці, больш актыўна і творча ўздзейнічае на патрыятычнае і эстэтычнае выхаванне грамадства.

Такое ж усебаковае, шматграннае і масавае даследаванне і павышэнне ролі мовы ў грамадскай матэрыяльнай вытворчасці істотна павялічыць эфектыўнасць і палепшыць якасць вытворчасці, дапаможа больш эканомна і ашчадна выкарыстоўваць усе матэрыяльныя рэсурсы і ў першую чаргу галоўны з іх — рабочую сілу.

Многае са сказанага ў гэтым артыкуле зразумелае і, па-сучаснаму кажучы, банальнае. Але гэтая ступень вядомасці нядзяздольная, яна не паказвае наглядна, ва ўсёй паўнаце і глыбіні важнасці і неабходнасці мовы, яе значэння для працоўнай дзейнасці чалавека, не мае той аб'ёмнасці, пабуджальнасці да дзеяння, якую дае падрабязнае вывучэнне ролі мовы і наглядная дэманстрацыя яе карысці ў літаратуры, мысленні і пазнанні, у зносінах. Таму што менавіта праца, матэрыяльная вытворчасць найшырэй выкарыстоўвае мову, менавіта ёй мова самая "родная".

Abstract

The article raises the problem of the role the language plays in the development of economy and shows some ways of the solution for this, one of the most important and absolutely unstudied problems in economic and philological literature.

We give both historical and modern view to connection of economy and language, we also state the necessity and some directions to strengthen the role of the language in the increase of labor productivity, management efficiency, training of personnel: workers, specialists, managers and researchers of material production.

Літаратура

1. Алексеев В.П. Становление человечества. — М.: Изд-во политической литературы, 1984. — 462 с.
2. Алимов С.А. Диалектика познания и общения. — Фрунзе: Илим, 1986. — С.20.
3. Введение в философию: Учебник для высших учеб. завед.: В 2-х чч. — М.: Изд-во политической литературы, 1990. — Ч.2. — С.282.
4. История мировой экономики: Учебник для вузов / Под ред. Г.Б.Поляка, А.Н.Марковой, — М.: ЮНИТИ, 1999. — 727 с.
5. Кароткі эканамічны слоўнік / Я.А.Александровіч, В.В.Асмалоўскі, І.В.Болдзін і інш.; Пад рэд. М.І.Платніцкага. — Мінск: БДЭУ, 1992. — 256 с.
6. Копнин П.В. Введение в марксистскую гносеологию. — Киев: Наукова думка. 1966. — 288 с.
7. Мечковская Н.Б., Плотников Б.А., Супрун А.Е. Общее языкознание: Сущность и история языка / Под ред. А.Е.Супруна: 2-е изд., перераб. и доп. — Минск: Вышэйшая школа, 1993.
8. Научитель М.В. Методология экономической науки. — Мозырь: РИФ "Белый ветер", 1999. — 160 с.
9. Научитель М.В. Очерки экономической теории XX века. — Гомель: ГГУ им. Ф.Скорины, 2000. — 214 с.
10. Общая экономическая теория: Курс лекций / Под ред. проф. Г.П.Журавлевой. — М.: Российская экономическая академия им. Г.В.Плеханова, 1998. — 310 с.

11. Панфилов В.З. Взаимодействие языка и мышления. – М.: Наука, 1971. – С. 110.
12. Пезенти А. Очерки политической экономики капитализма: В 2-х тт. //Пер. с итал. – М.: Прогресс, 1976. – Т.1. 839 с. Т. II. – 885 с.
13. Степин В.С. Наука // Новейший философский словарь / Сост. А.А.Гришанов – Минск: Издатель В.М.Скаун, 1998. – С.457.
14. Тлумачальны слоўнік беларускай літаратурнай мовы / 2-е выд., дапрац. і дап.; Пад рэд. М.Р. Судніка і М.Н.Крыўко. – Мінск: БелЭн імя П.Броўкі, 1999. – 784 с.
15. Философия: Учеб. пособие / Под ред. Н.И.Жукова; 4-е изд., испр. и доп. – Минск: НТИ "АПИ", 1999. – 367 с.
16. Экономика предприятия / В.Я.Хрипач, Г.З.Суша, Г.К.Оноприенко; Под ред. В.Я.Хрипача, – Минск: Экономпресс, 2000. – 464 с.
17. Энгельс Ф. Роль труда в процессе превращения обезьяны в человека // Маркс К., Энгельс Ф. Соч. Изд. 2-е. – М.: Политиздат, 1961. – Т. 20. – С. 489.

Гомельский государственный
университет им. Ф.Скорины

Поступило 28.12.2000